

УДК 791.071.1:821.161.2]Довженко:75.056(477)“19”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2024.03.076>

ЛАМОНОВА ОКСАНА

кандидатка мистецтвознавства, старша наукова співробітниця відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6937-421X>

LAMONOVA OKSANA

a Ph.D. in Art Studies, a senior research fellow at the Department of Visual, Decorative and Applied Arts of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6937-421X>

Бібліографічний опис:

Ламонова, О. (2024) Олександр Івахненко та Олександр Данченко – ілюстратори Олександра Довженка. *Народна творчість та етнологія*, 3 (403), 76–81.

Lamonova, O. (2024) Oleksandr Ivakhnenko and Oleksandr Danchenko are the Illustrators of Oleksandr Dovzhenko. *Folk Art and Ethnology*, 3 (403), 76–81.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2024. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ОЛЕКСАНДР ІВАХНЕНКО ТА ОЛЕКСАНДР ДАНЧЕНКО – ІЛЮСТРАТОРИ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Анотація / Abstract

Статтю присвячено ілюстраціям видатних вітчизняних графіків Олександра Івахненка та Олександра Данченка до прози Олександра Довженка, а також питанню існування автоілюстрацій самого кіномитця.

Олександр Довженко – не лише кіномитець світової слави, але й видатний художник – живописець і графік. Окрім живописних портретів і тематичних картин, графічних карикатур, шаржів та портретів, відомі його рисунки для фільмів («Арсенал» (кін. 1920-х рр.), «Щорс» (кін. 1930-х рр.), «Мічурін» (1940-ві рр.), «Поема про море» (1950-ті рр.)). При цьому тема «О. Довженко – ілюстратор власних літературних творів» фактично взагалі не розглядалася дослідниками спадщини майстра, хоча малюнок «Маленький Сашко», який є водночас і портретом автора в дитинстві, і зображенням героя кіноповісті «Зачарована Десна», надихає на подальші пошуки в архівах кіномитця. Серед ілюстраторів прози О. Довженка – В. Євдокименко (1967), М. Компанець (1973), В. Єфименко (1976), Т. Куц (2006) та ін. Офорти Олександра Івахненка до кіноповісті «Зачарована Десна» (1975–1976) стали помітним явищем у вітчизняній графіці періоду так званого тихого протесту (1970–1980-ті рр.). Обравши улюблену графічну техніку зазначеного періоду, художник, однак, залишився байдужим до надзвичайно популярного саме в 1970–1980-х роках прийому «розкнижування». «Зачарована Десна» – книга, продумана й цілісна. При цьому за обсягом ілюстрації займають на сторінці стільки ж місця, скільки й друкований текст, а за формою є дуже видовженими

по горизонталі – отже, утворюють своєрідну образну «кінострічку», логічну й природну для «кіноповісті». Олександрові Данченку належить цикл офортів до збірки оповідань «Незабутнє. 1941–1943» (1980). До теми трагедії Другої світової війни художник звертався неодноразово («Корюківка. 1 березня 1943 р.» (1971), «Аджимушкой» (1985), цикл ілюстрацій до роману О. Гончара «Прапороносці» (1989)). Водночас ілюстрації до оповідань О. Довженка внутрішньо пов'язані із серіями О. Данченка «Визвольна війна українського народу 1648–1654 рр.» (1954) та «Чорнобиль» (1988–1990), а також з офортами до «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі (1990–1992). Усі ці твори побудовані на поєднанні документальності з епічністю, причому піднесеність та поетичність виникають саме як наслідки такого поєднання. Побудова ілюстрації як кадру, іноді навіть стоп-кадру, є художньою даниною пошани до творчості видатного кіномитця.

Ключові слова: Олександр Довженко, Олександр Івахненко, Олександр Данченко, українська графіка 1970–1980-х років, книжкова ілюстрація, офорт.

The article is dedicated to the illustrations of the prominent Ukrainian graphic artists Oleksandr Ivakhnenko and Oleksandr Danchenko for the prose of Oleksandr Dovzhenko, as well as the issue of the existence of auto-illustrations by the filmmaker himself.

Oleksandr Dovzhenko (also known as Alexander Dovzhenko) is not only a world-renowned filmmaker but also an outstanding artist – a painter and a graphic artist. Besides his painted portraits and thematic paintings, graphic caricatures, cartoons, and portraits, his drawings for films («Arsenal» – late 1920s, «Shchors» – late 1930s, «Michurin» – 1940s, «Poem on the Sea» – 1950s) are well-known. However, the topic “O. Dovzhenko is the Illustrator of His Own Literary Works” has hardly been explored by researchers of the master’s heritage, although the drawing *Little Sashko* which is both a portrait of the author in childhood and an image of the hero of the film story *The Enchanted Desna*, inspires further archival search in the filmmaker archives. V. Yevdokymenko (1967), M. Kompanets (1973), V. Yefymenko (1976), T. Kushch (2006), and others are among the illustrators of O. Dovzhenko’s prose. Oleksandr Ivakhnenko’s etchings for the film story *The Enchanted Desna* (1975–1976) have become a notable phenomenon in Ukrainian graphics during the period of the so-called “silent protest” (the 1970s–1980s). Having chosen a favourite graphic technique of that period, the artist, however, remained indifferent to the extremely popular “de-bookings” technique of the 1970s–1980s. *The Enchanted Desna* is a book that is well-thought-out and coherent. In terms of space, the illustrations occupy as much space on the page as the printed text, and in shape, they are very elongated horizontally, thus creating a kind of pictorial “film strip”, logical and natural for a “film story”. Oleksandr Danchenko’s cycle of etchings for the collection of stories *Unforgettable. 1941–1943* (1980) is another example. The artist has addressed frequently the theme of World War II tragedy (*Koriukivka. March 1, 1943* (1971), *Adzhimushkai* (1985), a cycle of illustrations for O. Honchar’s novel *Standard-Bearers* (1989)). At the same time, his illustrations for O. Dovzhenko’s stories are internally connected with O. Danchenko’s series *The Liberation War of the Ukrainian People of 1648–1654* (1954) and *Chornobyl* (1988–1990), as well as with the etchings for Dante Alighieri’s *Divine Comedy* (1990–1992). All these works are based on the combination of documentary with epic, where elevation and poeticism arise precisely as a result of such a combination. The construction of the illustration as a frame, sometimes even a freeze-frame, is an artistic tribute to the creativity of the outstanding filmmaker.

Keywords: Oleksandr Dovzhenko, Alexander Dovzhenko, Olexandr Ivakhnenko, Oleksandr Danchenko, Ukrainian graphics of the 1970s–1980s, book illustration, etching.

Вступ. Олександр Довженко – не лише кіномитець світової слави, але й видатний художник – живописець і графік. Водночас монографія, присвячена графіці майстра, вийшла друком лише три роки тому [5], а тема «О. Довженко – ілюстратор власних літературних творів» фактично взагалі не розглядалася дослідниками його спадщини. Також пропонується стаття є першою спробою узагальнення інформації про вітчизняних ілюстраторів Олександра Довженка, серед яких – такі помітні постаті, як Олександр Івахненко

та Олександр Данченко. Авторці цієї розвідки належать кілька публікацій про цикл офортів О. Івахненка до кіноповісті «Зачарована Десна» [7; 8]. Щодо циклу офортів О. Данченка до збірки оповідань «Незабутнє (1941–1943)», то він поки залишається поза увагою дослідників вітчизняної графіки.

Метою статті є спроба узагальнення інформації стосовно О. Довженка як ілюстратора власних творів, відомостей про ілюстраторів його прози, а також аналіз циклів О. Івахненка та О. Данченка.

Виклад основного матеріалу. Олександр Довженко – графік, ілюстратор, карикатурист; живописець; аніматор; автор кіноплакатів; нарешті, педагог і теоретик мистецтва. Про ці, уявно «додаткові», грані обдарування видатного вітчизняного кіномитця обов'язкового згадується навіть у стислих статтях довідниково-енциклопедичних видань. «Малювання було моєю пристрастю з дитинства. Я і зараз переконаний, що отримав я правильне виховання і освіту, я був би більше сильним художником у живопису, ніж у кіно» [5, с. 28]. Утім, щодо освіти, у 1917 році О. Довженко став слухачем тількино створеної Української академії мистецтв, пізніше (1921–1922) студіював живопис у Варшаві, а 1923 року, перебуваючи в Берліні, навчався у приватному художньому училищі Вілли Єккеля (Willi Jaeckel), видатного експресіоніста, маючи на меті перейти через кілька місяців до Берлінської або Паризької академії мистецтв. Серед його берлінських співрозмовників – живописець М. Глушенко та скульптор О. Архипенко, а серед захоплень – Г. Грос і К. Кольвіц.

Студіював молодий митець, звичайно ж, живопис. Результатами цих студій стали «Автопортрет з краваткою-метеликом» (1924), «Автопортрет» (1924) та незакінчений автопортрет (1925), портрети Григорія Петровського (1926), Василя Еллана-Блакитного (1926 р., не зберігся) та ін. Окрім олійного живопису, О. Довженко звертався до акварелі (портрет Василя Еллана-Блакитного, 1926 р.) та гуаші (жіночий портрет, 1938 р.). Саме як живописець він став учасником Всеукраїнської художньої виставки «10 років Жовтню», де експонувалися його картини «Про волю» та «Під панським кнутом» (не збереглися).

Зв'язок О. Довженка з іншим різновидом образотворчого мистецтва – графікою – формувався дещо інакше. Карикатури та шаржі він активно малював уже на початку 1920-х років, згодом створив з них альбом «Ряба книга» (не зберігся) – своєрідний художній щоденник, який вів майже щодня. Саме тоді

виник і графічний псевдонім митця «Сашко». У 1923 році О. Довженко – уже професійний графік. Протягом 1923–1925 років він як художник-ілюстратор співпрацював у газетах і журналах «Вісті ВУЦВК», «Література. Наука. Мистецтво», «Селянська правда», «Всесвіт» «Безвірник», «Червоний перець», «Кіно», «Нове мистецтво», альманасі «Плуг», а також у часопису «Молот», заснованому українськими емігрантами – членами компартії США. Малюнки О. Довженка (політичні й побутові карикатури, шаржі) супроводжувалися текстами, авторами яких були, зокрема, Остап Вишня та В. Еллан-Блакитний. Лише за другу половину 1923 року в періодиці було надруковано кілька десятків робіт митця.

У 1924 році для літературного альманаху «Гарт» (Харків, 1925 р.) О. Довженко створив лаконічні заставки, а також виразні графічні портрети П. Тичини, В. Сосюри, М. Йогансена, В. Поліщука, І. Дніпровського. Крім них, митцеві належать графічні портрети Т. Г. Шевченка (1924), В. Еллана-Блакитного (1926), автопортрети (1946, 1948), виконані тушшю або олівцем.

О. Довженко також є автором ілюстрацій до повісті П. Панча «Голубі ешелони» (1927), книги Костя Котка (М. Любченка) «Істукрев» (1928), гуморесок Остапа Вишні. «Спадщина Олександра Довженка-художника досить велика, це – понад п'ятсот портретів, плакатів, карикатур, шаржів, сатиричних та гумористичних малюнків, ілюстрацій до творів українських письменників. Будучи значною подією в історії образотворчого українського мистецтва, ці твори, однак, ще й досі не привернули належну увагу дослідників» [5, с. 7]¹.

Чи ілюстрував митець власні літературні твори? Так – якщо вважати малюнок «Маленький Сашко» (1950-і рр.) не лише своєрідним автопортретом у дитинстві, але й зображенням головного героя «Зачарованої Десни». І все-таки ілюструвати О. Довженка пощастило іншим митцям – ще й тому, що за життя автора його поетичну прозу фактично

не друкували: «Зачарована Десна», оформлена Анатолієм Пономаренком, з'явилася лише в 1957 році.

Серед ілюстраторів О. Довженка – В. Євдокименко (1967), М. Компанець (1973), В. Єфименко (1976), О. Дмитрієв, В. Межевчук (обидва – 1984 р.), Т. Куш (2006) та ін.

Офорти до «Зачарованої Десни» створив протягом 1975–1976 років Олександр Івахненко.

Цикл до «Зачарованої Десни» – перша велика робота молодого митця. Утім, водночас він увесь пронизаний відчуттям і настроєм *першості*, початку або навіть кануну чогось чудесного й надзвичайно важливого, світанковою свіжістю й тишшю. Простіше за все пояснити це, звичайно, літературним першоджерелом, адже повість О. Довженка присвячена дитинству. Однак незаперечним є й те, що О. Івахненко щиро бажає виразити у своєму першому творі власні, більше того – надзвичайно інтимні, навіть суб'єктивні почуття й думки. Ця характерна особливість української графіки 1970–1980-х років проявилася в його ілюстраціях м'яко й ненав'язливо, але безсумнівно.

Неабиякої уваги заслуговує також звернення художника саме до офорта – чи не найулюбленішої графічної техніки вказаного періоду. Щоправда, зазвичай офорт ставав початком, основою, майже «приводом» для більш складних графічних експериментів, аж до унікальних «авторських технік». Власне ж «офортні» якості, його дещо холоднувата ясність, чистота штриха, вишукана сріблястість загального тону приваблювали митців значно менше. Утім, О. Івахненко саме ці можливості привабили й зачарували. Результатом стали ілюстрації, наповнені повітрям і світлом, прозорі навіть у найтемніших своїх відтінках, надзвичайно поетичні.

Водночас О. Івахненко – принаймні в першій своїй роботі – залишився байдужим до надзвичайно популярного саме в 1970–1980-х роках прийому «розкнижування». «Зачарована Десна» не є циклом арку-

шів «за мотивами літературного твору». Це саме книга, продумана й цілісна. Така увага й повага – не просто як до книги, а саме як до книжкового мистецтва – зближує О. Івахненка з українськими графіками попереднього десятиліття, з поколінням шістдесятників, які приділяли чимало уваги саме питанням книжкового синтезу.

Обкладинка, титульний аркуш (що містить велику «розворотну» ілюстрацію) та 9 ілюстрацій у тексті утворюють гармонійну поетичну сюїту, яка не просто вдало акомпанує кіноповісті О. Довженка, але й створює власну мелодію, тиху й чисту, «сопілкову». Цікаво, що ілюстрації в тексті мають дещо несподівану форму – вони є, так би мовити, «півсторінково-розворотними», за обсягом займають стільки ж місця, скільки й друкований текст, а за формою є дуже видовженими по горизонталі. Таким чином, ілюстрації утворюють своєрідну образну «кінострічку», логічну та природну для «кіноповісті» – саме таке визначення дав своєму твору О. Довженко [7, с. 74]. Серед тих, хто схвалив графічний цикл художника до «Зачарованої Десни», була й вдова О. Довженка – Ю. Солнцева.

Інший великий цикл офортів до прози О. Довженка створив Олександр Данченко в 1980 році. Це були ілюстрації до збірки «Незабутнє (1941–1943)», яка складалася з оповідань, присвячених Другій світовій війні: «Стій, смерть, зупинись!», «Відступник», «На колючому дроті», «Незабутнє», «Ніч перед боєм», «Перемога», «Мати», «Тризна», «Воля до життя». Сім офортів ілюструють сім оповідань; до оповідання «Незабутнє» ілюстрації немає; водночас «Перемога» проілюстрована графічним триптихом, який займає сторінку та розворот за нею. На суперобкладинці повторюється офорт до «Ночі перед боєм».

Графічний доробок О. Данченка характеризується різноманітністю, але цикл офортів до «Незабутнього» вписується в нього цілком гармонійно, формуючи міцні внутрішні зв'язки як з попередніми, так і з

наступними творами. Це, по-перше, серія «Визвольна війна українського народу 1648–1654 рр.» (1954), яка свого часу принесла молодому художнику визнання. Трагічним подіям Другої світової війни, подібно до збірки «Незабутнє», присвячено цикли «Корюківка. 1 березня 1943 р.» (1971), «Аджимушкay» (1985), цикл ілюстрацій до роману О. Гончара «Прапороносці» (1989). Інша трагічна й героїчна водночас серія – «Чорнобиль» (1988–1990). Варто також згадати офорти до «Божественної комедії» Данте Аліґ'єрі (1990–1992) – останнє, над чим працював художник... Усі ці твори, зокрема й «Визвольна війна» та «Божественна комедія», побудовані на поєднанні документальності (адже й Данте подає себе як «само-видець») з епічністю, причому піднесеність та поетичність виникають саме як результат такого поєднання. Нагадаємо, що оповідання О. Довженка містять наприкінці дату (1942 р., травень 1942 р., 18. II. 1943, 1943 р.) та місце (Південно-Західний фронт тощо) написання.

Якщо О. Івахненко у своїх ілюстраціях скористався прийомом «безперервної кінострічки», то О. Данченко нагадує, що ілюструє тексти кіномитця дещо інакше. Його прийом – кадр, іноді – стоп-кадр. Композиція цього «кадру» може бути традиційною («Перемога»), демонстративно «картинною» («Воля до життя»), несподівано «зрізаною» («Мати») або навіть з елементами «комбінованої зйомки» («Стій, смерть, зупинись!», «Відступник», «Тризна»). Комусь зі своїх героїв художник (і глядач) буквально зазирає в обличчя («На колючому дроті», «Ніч перед боєм», «Тризна»),

а хтось, навпаки, ховається від його погляду, затуляючись долонями («Відступник»).

Водночас зв'язок офортів О. Данченка з оповіданнями О. Довженка складніший, ніж між текстом та ілюстраціями в найкращих виданнях шістдесятників, зразках «книжкового синтезу». З одного боку, це саме відтворення певних ситуацій та конкретних персонажів («Відступник», «На колючому дроті», «Ніч перед боєм», «Мати»), більше того – сюжети деяких офортів узагалі важко зрозуміти, не прочитавши відповідне оповідання («Воля до життя»). Однак емоційна насиченість аркушів та її, якщо можна сказати, спрямування цілком зрозумілі не лише читачеві, але й глядачеві («Стій, смерть, зупинись!», «Перемога», «Тризна»).

Висновки. О. Довженко-художник – автор не лише рисунків для фільмів («Арсенал», кінець 1920-х рр.; «Щорс», кінець 1930-х рр.; «Мічурін», 1940-ві рр.; «Поема про море», 1950-ті рр.), але й ілюстрацій до власних художніх творів («Маленький Сашко»), пошук яких в архівах митця варто продовжувати. Серед ілюстраторів прози О. Довженка – В. Євдокименко (1967), М. Компанець (1973), В. Єфименко (1976), О. Дмитрієв, В. Межевчук (обидва – 1984 р.), Т. Куш (2006) та ін. Цикл поетичних офортів О. Івахненка до кіноповісті «Зачарована Десна» (1975–1976) – помітне явище у вітчизняній графіці періоду так званого тихого протесту. О. Данченку належить цикл офортів до збірки оповідань «Незабутнє. 1941–1943» (1980). Прийоми «образної кінострічки» та «стоп-кадру», використані цими двома ілюстраторами, є художньою даниною пошани до творчості видатного кіномитця.

Примітка

¹ З 1925 року майстер працює для ВУФКУ, створюючи кіноплакати для фільмів («Трипільська трагедія» (1925), «Синій пакет» (1926), «В пазурах Радлади» (1926), «Акули Нью-Йорку» (1926), «Боротьба велетнів» (1927)). Існує версія про те, що Довженко, разом із художниками Георгієм Цапком (1896–1971) та Борисом Косаревим (1897–1994), розпочав роботу над мультиплікаційним фільмом, який міг би стати першим вітчизняним анімаційним проектом, але, на жаль, не був здійснений. Варто згадати також рисунки О. Довженка для фільмів «Арсенал» (кін. 1920-х рр.), «Щорс» (кін. 1930-х рр.), «Мічурін» (1940-ві рр.), «Поема про море» (1950-ті рр.).

Джерела та література

1. Бардік М. Спроба Олександра Данченка. *Українська культура*. 2001. № 2. С. 28–29.
2. Народний художник УРСР Олександр Данченко : каталог виставки творів. Київ, 1987. 60 с.
3. Довженко О. Зачарована Десна. Київ : Молодь, 1976. 64 с.
4. Довженко О. Незабутнє (1941–1943). Київ : Дніпро, 1980. 192 с.
5. Довженко-графік / [упоряд. і авт. передм. В. Н. Миславський]. Харків : Точ-ка, 2021. 315 с.
6. Ламонова О. Олександр Данченко. *Образотворче мистецтво*. 2000. № 1–2. С. 64–67.
7. Ламонова О. Ілюстрації Олександра Івахненка до кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна». *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтва*. 2014. № 7. С. 73–80.
8. Ламонова О. Олександр Івахненко – ілюстратор. *Наука і суспільство*. 2015. № 11–12. С. 69–71, 73.
9. Мельник О. Виставка Олександра Івахненка в Японії. *Образотворче мистецтво*. 2007. № 3. С. 8–9.
10. Музиченко С. Осяяний думами Великого Кобзаря. *Вітчизна*. 1989. № 11. С. 206–208.
11. Переваляський В. Мистець, який несе красу століть. *Сучасність*. 1999. № 10. С. 146–150.
12. Попова Л. Олександр Данченко. Київ : Мистецтво, 1972. 102 с.
13. Присталенко Н. Шлях до «Кобзаря». *Київ*. 1984. № 3. С. 146–154.
14. Сидор-Гібелінда О. Той, хто водив за собою натовпи. *Українське слово*. 1996. 4 липня. С. 7.
15. Собкович О. Олександр Івахненкові – 60! *Образотворче мистецтво*. 2009–2010. № 4–1. С. 72–73.

References

1. BARDIK, Maryna. Attempt by Oleksandr Danchenko. In: Andrii YAREMCHUK, editor-in-chief. *Ukrainian Culture*, 2001, no. 2, pp. 28–29 [in Ukrainian].
2. ANON. Oleksandr Danchenko is a National Artist of Ukrainian Soviet Socialist Republic: Catalogue of the Works' Exhibition. Kyiv, 1987, 60 pp. [in Ukrainian].
3. DOVZHENKO, Oleksandr. *Enchanten Desna*. Kyiv: Youth, 1976, 64 pp. [in Ukrainian].
4. DOVZHENKO, Oleksandr. *Unforgettable (1941–1943)*. Kyiv: Dnipro, 1980, 192 pp. [in Ukrainian].
5. MYSLAVSKYI, Volodymyr, compiler. *Dovzhenko as a Graphic Artist*. Prefaced by Volodymyr MYSLAVSKYI. Kharkiv: Dot, 2021, 315 pp. [in Ukrainian].
6. LAMONOVA, Oksana. Oleksandr Danchenko. In: Mykola MARYCHEVSKII, editor-in-chief. *Fine Art*, 2000, no. 1–2, pp. 64–67 [in Ukrainian].
7. LAMONOVA, Oksana. Illustrations by Oleksandr Ivakhnenko to Oleksandr Dovzhenko's Film-Story "Enchanted Desna». In: Viktor DANYLENKO, editor-in-chief. *Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts: Collected Scientific Papers*. Kharkiv, 2014, no. 7, pp. 73–80 [in Ukrainian].
8. LAMONOVA, Oksana. Oleksandr Ivakhnenko as Illustrator. In: Dmytro YESYPENKO, editor-in-chief. *Science and Society*, 2015, no. 11–12, pp. 69–71, 73 [in Ukrainian].
9. MELNYK, Oleksandr. Olexsandr Ivakhnenko's Exhibition in Japan. In: Oleksandr FEDORUK, editor-in-chief. *Fine Art*, 2007, no. 3, pp. 8–9 [in Ukrainian].
10. MUZYCHENKO, Stepan. The one who was Enlightened with Thoughts of Great Kobzar. In: Oleksandr HLUSHKO, editor-in-chief. *Motherland*, 1989, no. 11, pp. 206–208 [in Ukrainian].
11. PEREVALSKYI, Vasyl. The Artist, Carrying the Beauty of Centuries. In: Ivan DZIUBA, Bohdan PEVNYI, editors-in-chief. *Modernity*, 1999, no. 10, pp. 146–150 [in Ukrainian].
12. POPOVA, Lidiia. *Oleksandr Danchenko*. Kyiv: Art, 1972, 102 pp. [in Ukrainian].
13. PRYSTALENKO, Nelli. Road to "Kobzar". In: Volodymyr DROZD, editor-in-chief. *Kyiv*, 1984, no. 3, pp. 146–154 [in Ukrainian].
14. SYDOR-HIBELYNDA, Oleh. The one who has Led the Crowds. In: Myroslav VERBOVYI, editor-in-chief. *Ukrainian Word*, 1996, July 4, pp. 7 [in Ukrainian].
15. SOBKOVYCH, Olha. Oleksandr Ivakhnenko is Sixty! In: Oleksandr FEDORUK, editor-in-chief. *Fine Art*, 2009–2010, no. 4–1, pp. 72–73 [in Ukrainian].

Надійшло / Received 18.06.2024

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 29.08.2024